

ANTROPOCENTRISME I TELEOLOGIA

Com recorda el filòsof Jesús Mosterín en el seu últim llibre *Ciencia, filosofía y racionalidad* (Gedisa, 2013), el coneixement humà, el científic inclòs, tendeix a caure en la temptació de dos vicis que no ajuden gaire a l'hora de comprendre el món. És la tendència antropocentrista i la tendència teleològica. Segons la primera, el pensador es veu a si mateix en un lloc de privilegi per a l'observació de la realitat, és a dir, si fa no fa al centre del món. Segons la segona, el pensador creu que la realitat es comprèn mercès a un cert propòsit còsmic que l'estira cap a una certa destinació. Cap d'aquestes creences pot assumir-les cap versió d'això que en diguem el mètode científic. Ben al contrari, la ciència és la manera de comprendre el món que menys ideologia prèvia necessita. No hi ha origen ni fi de privilegi en l'espai i en el temps. Newton va inventar la ciència amb una mecànica dels cossos que no depèn de l'observador. Les lleis de la física són immutables al marge de qui, com, des de, quan, on o cap a on es miri. Cap punt de l'espai és més a prop del centre del cosmos que qualsevol altre punt. La gran commoció intel·lectual i el gran èxit científic de Darwin consisteix en el fet que la seva obra va escombrar expeditivament l'antropocentrisme i la teleologia de la biologia: l'humà és un ésser viu que no té res d'especial, la resta de la matèria no existeix en el seu honor i no hi ha Designi Còsmic que reguli el seu destí. Einstein, per partida doble, amb la relativitat especial i amb la relativitat general, es recolza en el mateix fonament: «la física és independent de qualsevol peculiaritat de l'estat físic de l'observador».

És curiós constatar que l'antropocentrisme i la teleologia s'han refugiat novament en la física a través de l'anomenat principi antròpic. Segons aquesta idea, «l'univers és com és perquè hi ha ments capaces de preguntar-se sobre l'univers». I encara és més inquietant constatar que brillantíssims físics contemporanis no han resistit la temptació de coquetejar amb el presumpte principi. Antropocentrisme i teleologia actuen com un virus que amenaça contínuament el pensador per atacar-lo així que aquest baixi un xic la guàrdia. D'on procedeixen aquests vicis del pensament? Potser nien en l'estructura mateixa del llenguatge. Només es pot parlar de propòsit quan la ment humana està involucrada no sols com a subjecte sinó també com a objecte de coneixement (psicologia, sociologia, política, economia...). No

obstant això el llenguatge ens traeix quan parlem de física o de biologia perquè no podem anar posant entre cometes i disculpant cadascuna de les nostres expressions.

Parlem, per exemple, d'homologies i convergències. Una balena i una musaranya difereixen per fora molt més del que s'assemblen per dins. La grandària de l'una és cent milions de vegades (!) major que la de l'altra i la forma aerodinàmica del mamífer marí poc té a veure amb la del terrestre. El ritme cardíac d'una balena en ple esforç no passa de les vint pulsacions per minut, mentre que el d'una musaranya pot arribar perfectament a les mil. La primera pot viure noranta anys, la segona amb prou feines supera l'any de vida (encara que les longevitats s'igualen si les mesurem pel nombre de batecs del cor). No obstant això, i tot i que ambdós animals difereixen brutalment en grandària i en forma, s'assemblen molt en la seva estructura: esquelet, òrgans, sistema circulatori, sistema nerviós... Si aquests dos animals s'assemblen per homologia, és a dir, perquè procedeixen d'un avantpassat comú no gaire llunyà: els trets que comparteixen ja els compartien abans que es bifurquessin els seus camins evolutius.

En canvi, si comparem la balena amb el major dels taurons, llavors diríem que no difereixen tant en la grandària (només deu vegades menys) ni en la forma aerodinàmica (siluetes molt semblants), encara que sí que difereixen dràsticament en l'estructura. Si aquests dos animals s'assemblen per convergència, és a dir, comparteixen una solució adquirida després que se separessin els seus camins evolutius *per* assolir una adaptació a un medi semblant. El llenguatge ens ha atrapat novament perquè aquesta partícula *per* sona a *amb la idea de* o *amb el propòsit de*, quan bé sabem que no és aquest el sentit de la selecció natural.

Amb una certa llicència literària podríem declarar que hi ha coses que s'assemblen perquè comparteixen una història (homologia) i coses que s'assemblen perquè comparteixen un destí (convergència). En biologia aquesta afirmació és un clar abús del llenguatge, però en les relacions dels col·lectius humans potser signifiqui un enriquiment de conceptes.

JORGE WAGENSBERG

Professor titular del Departament de Física Fonamental,
Universitat de Barcelona

Jorge Wagensberg